

ידי יגאל עמיר בגלל מדיניותו להשגת שלום עם הערבים. בית החולים מורכב משני קמפוסים, שפעלו בנפרד והתאחדו: ביילינסון, נקרא על שם ד"ר משה ביילינסון (1890-1936), שהיה עורך-אחראי של העתון "דבר", ויו"ר הוועד המפקח של קופת חולים הכללית; וגולדה, נקרא על שם גב' גולדה מאיר, ראש המחלקה המדינית של ההסתדרות בשנים שלפני קום המדינה, ומנהלת המחלקה המדינית של הסוכנות, הצירה הראשונה של מדינת ישראל במוסקבה, שרת העבודה, שרת החוץ וראש ממשלת ישראל בתקופת מלחמת יום-הכיפורים.

לאחר רציחתו של ראש הממשלה יצחק רבין, הוסב השם של שני הקמפוסים למרכז רפואי רבין. בשלהי המאה ה-20 בית החולים הוא בבעלות קופת חולים הכללית. מספר המיטות של שני הקמפוסים הוא 1270. ליד הקמפוס של ביילינסון פועל בית חולים לילדים על שם שניידר.

רבקה זיו בצפת, הוא בית חולים ממשלתי. הוא הוקם בשנת 1912 על ידי הברון רוטשילד. במלחמת העולם הראשונה הוא נתפס על ידי הטורקים, והיה לבית חולים צבאי. בתום המלחמה עבר בית החולים לחסות "הדסה", ושימש בעיקר כבית חולים לחולי שחפת. בימי המאורעות ומלחמת העצמאות שימש שוב כבית חולים צבאי. בשנת 1957 עבר בית החולים לבעלות המדינה. גב' גולדה מאיר, בעת היותה ראש הממשלה, הציעה למשפחת זיו לקרוא לבית החולים על שם רבקה זיו, שהיתה ממייסדות ההסתדרות העולמית לנשים ציוניות "ויצו", ובמשך שנים רבות עמדה בראשה. בית החולים

הכללי בצפת מספק שירותי רפואה לכל אוכלוסיית הגליל העליון, וכן נתן גיבוי רפואי לחיילי צה"ל בעת שהותם בדרום לבנון בשנים 1982-2000. בשלהי המאה ה-20 בית החולים הוא בבעלות ממשלתית. מספר המיטות של שני הקמפוסים הוא 355.

רמב"ם בחיפה, בבעלות ממשלתית. מספר המיטות הוא 898.

### שיבא בתל-השומר, הוקם בשנת 1947

כבית חולים צבאי (בית חולים מס' 5), במקום שהיה מחנה צבאי שהפך להיות בית החלמה תל-ליטווינסקי. בית החולים הצבאי הפך להיות בית חולים אזרחי, וגדל להיות אחד מבתי החולים הגדולים ויוקרתיים בישראל. הוא נקרא על שם ד"ר חיים שיבא (שיבר) (1908-1971), ששימש לפני קום המדינה כמנהל השירות הרפואי של ההגנה, ועם קום המדינה נתמנה לקצין רפואה ראשי ראשון. אחר כך שימש כמנהל הכללי של משרד הבריאות, מנהל בית החולים בתל-השומר, היה ממקימי בית הספר לרפואה באוניברסיטת תל-אביב, ושימש כסגן נשיא האוניברסיטה, והיה חתן פרס ישראל. בשלהי המאה ה-20 בית החולים הוא בבעלות ממשלתית. מספר המיטות הוא 1389.

שערי צדק – ראה בגוף הערך.

### בְּקוֹר חוֹלִים

א. גדרי המצווה וחיבותה

מקור המצווה – מצווה לבקר את

החולים<sup>1</sup>. יש מן הראשונים, שמנו את מצות ביקור חולים כמצווה מיוחדת בתרי"ג המצוות<sup>2</sup>; יש הסבורים, שמצות ביקור חולים היא מן התורה<sup>3</sup>; יש הסבורים, שיש למצווה זו דין תורה מטעם הלכה למשה מסיני<sup>4</sup>; ויש הסבורים, שאינה אלא מצות עשה מדבריהם<sup>5</sup>, היינו שבתורת מצווה מיוחדת של ביקור חולים היא מדבריהם, אבל היא נכללת בכלל מצות גמילות חסדים, ובגדר של מצות 'ואהבת לרעך כמוך'<sup>6</sup>.

**חשיבות המצווה** — אף על פי שביקור חולים הוא בכלל גמילות חסדים, נצטוונו במיוחד על מצווה זו<sup>7</sup>, והיא מכונה מצווה גדולה<sup>8</sup>. חז"ל הפליגו בערך המצווה הזו ובחשיבותה המיוחדת במאמרים רבים:

מצינו בהקב"ה שמבקר חולים, כמו שאמרו 'אחרי ה' אלקיכם תלכו'<sup>9</sup>, וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, אלא להלך אחר מידותיו של הקב"ה, מה הקב"ה ביקר חולים, שנאמר 'וירא אליו ה' באלוני ממרא'<sup>10</sup>, אף אתה בקר חולים<sup>11</sup>; מנין שהקב"ה זן את החולה, שנאמר 'ה' יסעדנו על ערש דוי'<sup>12</sup>, ומנין שהשכינה שרויה למעלה ממיטתו של חולה, שנאמר 'ה' יסעדנו על ערש דוי'<sup>13</sup>; 'והודעת להם את הדרך ילכו בה'<sup>14</sup>, זה ביקור חולים<sup>15</sup>, והיינו שביקור חולים מקיימים על ידי הליכה אל החולה<sup>16</sup>; רמז לביקור חולים מן התורה מנין, שנאמר 'אם כמות כל האדם ימותון אלו ופקדת כל האדם יפקד עליהם'<sup>17</sup>, שבני אדם באים ומבקרים את החולים<sup>18</sup>; ביקור חולים הוא אחד

על סהמ"צ שם; שד"ח, שם. גם ראשונים אחרים סבורים שהמצווה מדרבנן — ראה מאירי ופי' רבינו אברהם מן ההר, נדרים לט ב. וראה בשו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' תקצב, שאם אין לחולה מספיק מבקרים לספק צרכיו, המצווה היא מן התורה; ורק אם יש לו מספיק מבקרים, אזי המצווה מדרבנן. [7] ראה בשו"ת באר משה ח"ב סי' קד, אם ביקור חולים הוא חלק מגמילות חסדים או מצווה נפרדת. [8] טור יו"ד סי' שלה. ובערוה"ש יו"ד שלה ב, ביקור חולים הוא מהמצוות היותר גדולות. [9] דברים יג ה. [10] בראשית יח א. [11] סוטה יד א; טור יו"ד שם. וראה בשאלות שאילתא צא. [12] תהלים מא ד. [13] נדרים מ א. [14] שמות יח כ. [15] ב"ק ק א; ב"מ ל ב. [16] פרישה יו"ד סי' שלה. [17] במדבר טו כט. [18] נדרים לט ב, וראה בפירש"י והרא"ש שם. וראה בתו"ש בראשית פמ"ח אות יג, בשם מדרש חפץ, בענין ביקור יוסף ובניו אצל יעקב, מכאן שמבקרין את החולה, וראה שם בביאור.

[1] רמב"ם אבל יד א; טושו"ע יו"ד שלה א. [2] בה"ג מ"ע לו. וראה ברמב"ן על סהמ"צ להרמב"ם, שורש ראשון, תשובה ג; ס' חרדים פ"א אות לט, וראה בס' באר יהודה שם. [3] חקקי לב סי' יז, בשם רבינו יונה והריטב"א; שו"ת מחזה אברהם רס"י יד; השל"ה ח"ב פסחים עמ' כד; ס' מטה משה עמוד גמילות חסד ח"ד פ"א. וכן משמע משו"ת מהר"ח אור זרוע סי' מא; וכן מפורש במדרש הגדול ריש פ' וירא שכתב, ומכאן למדנו לביקור חולים מן התורה. וראה בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"א סי' רמד, שלדעתו דעת הרמב"ם שהמצווה מדאורייתא. וראה עוד בסמ"ג מ"ע ז; יראים סי' ריט; שד"ח מערכת הבי"ת כלל קטז. [4] המהר"ץ חיות נדרים לט ב, אליבא דהרמב"ם. [5] רמב"ם אבל יד א. [6] רמב"ם בסהמ"צ שורש שני. וראה במגילת אסתר על סהמ"צ שורש ראשון, ד"ה נ"ל שהנכון; מרגניתא טבא שורש ראשון, אות יג, ד"ה בספר מגילת; לב שמח, שם, ד"ה ואני הצעיר; קרית ספר להמבי"ט, אבל רפי"ד; רמב"ן

מהדברים שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא<sup>19</sup>; כל המבקר את החולה ניצול מדינה של גהנום, מיצר הרע, ומן היסורים, והכל יהיו מתכבדים בו<sup>20</sup>; כל המבקר את החולה כאילו נוטל אחד מששים בחוליו, ומיקל עליו מחלתו<sup>21</sup>, והיינו שאם המבקר אוהבו, שביקרו ערב עליו מצד הנאתו ממנו, מיקל חוליו מעליו<sup>22</sup>; כל מי שאינו מבקר את החולה, הרי זה כאילו שופך דמים<sup>23</sup>; ר' אליעזר הגדול צוה את בנו, בני הוה זהיר לבקר את החולה, והמבקר גורם להקל חוליו<sup>24</sup>; אל יקשה בעיניך לפקד חולה על ערשו, כי בגלל אלה תמצא חסד<sup>25</sup>.

החולים עבור חולים עניים שנוזקו לטיפולים אלו. בגליציה וברוסיה התפתחו החברות האלו מאד, המשתייכים להם שילמו דמי חבר, והקהילה כולה השתתפה בהוצאות על ידי מיסים קבועים לחברות ביקור חולים. חברות ביקור חולים רבות היו מאורגנות בצורה מסודרת עם תקנונים ובחירות דמוקרטיות לתפקידים השונים. היו גם חברות ביקור חולים מיוחדות לנשים, שנקראו נשים צדקניות<sup>26</sup>, ומצינו בין הפוסקים שהתייחסו לחברות ביקור חולים כאלו בעניינים שונים<sup>27</sup>.

היו גם חברות לינה, שחבריה לנו עם החולים בלינה לדאוג לצרכיהם, כי ביום אנשי הבית דאגו למחסורם<sup>28</sup>.

חברות ביקור חולים – בקהילות ישראל היה מקובל לקיים חברות לביקור חולים, שתפקידן לסייע בפועל לחולים, ולקיים את מצות ביקור חולים. חברת ביקור חולים ידועה לנו כבר משנת צ"ו (1336 למנינם) בעיר סרגוסה. באירופה התפתחו חברות ביקור חולים רק במאה ה-16 למנינם. חברות אלו שילמו לרופאים, לרוקחים, למיילדות ולבתי

### ב. מטרות המצווה

מספר מטרות למצות ביקור החולים:

לעודד את החולה ולגרום לו נחת<sup>29</sup>.

להשתדל בכל צרכי החולה הנחוצים לו, בין שיעשה המבקר בעצמו, או שיצווה

זו במאמרו של הראי"ה קוק, הובא באוצרות הראי"ה ח"ב עמ' 191 ואילך. [26] Sick Care, Communal, *Encyclopedia Judaica*, Vol. 14, p. 1498. על החשיבות הרבה של חברות ביקור חולים אלו ראה באהבת חסד לבעל הח"ח, ח"ג פ"ג. [27] ראה שו"ת הר"ן סי' א; שו"ת הרשד"ם חאה"ע"ו סי' רלט; שו"ת מהרי"ט חו"מ סי' צו; שו"ת שער אפרים סי' סג; שו"ת בית שלמה סי' ד; שו"ת חיים ביד חיו"ד סי' ב, וסי' פט; שו"ת חת"ס חיו"ד סי' רמ. [28] ערוה"ש יו"ד שלה ג; אהבת חסד לבעל הח"ח ח"ג פ"ג. [29] רמב"ן, תורת האדם, שער המיחוש.

[19] שבת כזו א. [20] נדרים מ א. וראה בקרן אורה, שם; ערוה"ש יו"ד שלה ב. [21] נדרים מ א; ויקרא רבה לד א; וברמב"ם שם לא התנה שיהיה בן גילו, ולא ציין שנוטל אחד מששים מחוליו, אלא רק שמיקל עליו. וראה עוד במעבר יבק שפתי צדק מאמר א; מנורת המאור נר ג כלל ח ח"ב פ"ב. [22] המאירי, נדרים שם. וראה במדרש שוחר טוב תהלים מא; מושב זקנים עה"ת ויקרא כה כה. וברד"ק תהלים לח יב, שהביקור מחזיק נפש החולה. [23] נדרים מ א; רמב"ם שם. [24] צוואת ר' אליעזר הגדול, כב. [25] בן סירא ז לו. וראה עוד על חשיבות מצווה

לאחרים לעשות<sup>30</sup>, לפקח בצרכי החולה<sup>31</sup>, בענייני מיטתו ובענייני המקום אשר הוא בו<sup>32</sup>. מעשה בתלמיד אחד מתלמידי ר' עקיבא, שחלה ולא נכנסו חכמים לבקרו, ונכנס ר' עקיבא לבקרו, ובשביל שכיבדו ורבצו לפניו חיה. אמר לו, רבי, החייתני<sup>33</sup>.

להתפלל על החולה שיתרפא, ולבקש עליו רחמים<sup>34</sup>. אלו עיקר המצווה של ביקור חולים שיעשו לו צרכיו, וימצא נחת רוח עם חבריו, ויבקשו עליו רחמים<sup>35</sup>, והמבקר את החולה, ולא בקש עליו רחמים, לא קיים המצווה<sup>36</sup>.

לשבת על יד החולה כשהוא דורש זאת, או שדרושה שמירה<sup>37</sup>, ודין שימור בחולה נוהג גם בזמן הזה<sup>38</sup>.

אכן, מצות ביקור חולים היא גם באופנים שאין כל טעם, כגון שאין החולה צריך שימשהו, וגם הוא יכול להתפלל על עצמו<sup>39</sup>.

### ג. אופני קיום המצווה וזמניה

דרך קיום המצווה — מצות ביקור

חולים היא בגוף, בנפש, ובממון. בגוף כיצד, ירוץ ויתעסק בכל צרכיו ולהמציא לו כל רפואותיו, וכן יטרח בגופו ביתר צרכיו.

בנפש כיצד, ישפוך נפשו בתחינות להתפלל להקב"ה שישלח לו רפואה שלמה.

בממון כיצד, לראות אם אין לחולה ממון כל צרכו להשתדל לו, כי צרכי החולה הם מרובים<sup>40</sup>.

שמחה — צריך להיכנס לחולה בשמחה, כי לבו ועיניו אל הנכנסים<sup>41</sup>, ויש לספר לחולה סיפורים משמחים שירחיבו את נפשו, ודברים שיסיחו דעתו ויצחק מהם<sup>42</sup>.

שיעור — ביקור חולים אין לו שיעור, ואפילו כמה פעמים ביום, וכל המוסיף הרי זה משובח<sup>43</sup>, והוא בכלל מה שאמרו גמילות חסדים אין לה שיעור, דהיינו גמילות חסדים שבגופו<sup>44</sup>, ובלבד שלא יטריח על החולה<sup>45</sup>, וכן אין לבלבל את

[30] פרישה יו"ד סי' שלה סק"ד. [31] פי' הרא"ש נדרים מ א. [32] שיטמ"ק שם. [33] נדרים מ א. ובשאלות שאילתא צג משמע, שהפונדקאית ניקתה הבית לכבוד כניסתו של ר' עקיבא, וראה בשאלת שלום שם סקקי"ג. ובפי' הרא"ש שם כתב, שכיבדו לפני החולה בציווי ר' עקיבא, ובמאירי שם כתב, שר' עקיבא עצמו השתדל בכיבוד הבית, ויש מפרשים שלכבודו של ר' עקיבא כיבדו את הבית והגיעה הנאה לחולה, וראה בשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רכב. [34] נדרים שם; רמב"ם אבל יד ו. [35] רמב"ן בתורת האדם, שער המיחוש.

[36] רמב"ן שם; רמ"א יו"ד שלה ד. [37] ברכות נד ב; מג"א רלט ז; גשר החיים ח"א פ"א אות א. [38] שו"ת שלמת חיים, מהדורה חדשה, סי' תי. [39] הגר"מ פיינשטיין, דרש משה, ריש פר' וירא. [40] השל"ה ח"ב פסחים, עמ' כד. [41] צוואת ר' אליעזר הגדול, כב. [42] ס' הנהגת הבריאות לרמב"ם. [43] נדרים לט ב; ירושלמי תרומות יא ה; רמב"ם אבל יד ד; טוש"ע שלה ב. [44] ראה ירושלמי פאה רפ"א; ר"ש משנה פאה שם; שבת קכו ב, ובפירש"י שם. [45] נדרים שם; רמב"ם וטוש"ע שם. ובצוואת ר' אליעזר הגדול: ואל תכביד עליו

החולה בעצות שאינן מועילות<sup>46</sup>.

ואלו נכנסים מיד<sup>54</sup>. החברים דינם כקרובים<sup>55</sup>, ותלמידי חכמים כקרובים זה לזה<sup>56</sup>.

**חולים מאושפזים – מצות ביקור חולים נוהגת גם בחולים המאושפזים בבית חולים, אף על פי שיש שם רופאים ואחיות המטפלים בו<sup>47</sup>.**

**הכנה – אין נכנסים לחולה פתאום, שמא יתגנה<sup>57</sup>.**

**זמני ביקור חולים – אין מבקרים את החולה בשלוש שעות ראשונות של היום, ובשלוש שעות אחרונות של היום<sup>48</sup>, והכוונה לשעות זמניות<sup>49</sup>. ואם אין לו זמן אחר, טוב יותר שיבקר על כל פנים באלו הזמנים משיבטל מצווה זו לגמרי<sup>50</sup>. וכיום לא נהגו להקפיד ולדקדק בכך<sup>51</sup>, ובפרט בבית חולים, שקובעים את שעות הביקור של הקרובים והידידים בהתאם לנחיצות ביקורי הרופאים, מותר גם בשעות האחרונות של היום<sup>52</sup>.**

**שבת – מבקרים חולים גם בשבת<sup>58</sup>. ומי שלבו רך ומיצר על יסורי החולה, אין לו לבקר חולה בשבת<sup>59</sup>. ויש מי שכתב, שאין לחשוש לצערו של המבקר<sup>60</sup>.**

**סדר המבקרים – דרך ארץ שהקרובים נכנסים לבקר את החולה מיד, והרחוקים אחר שלשה ימים ויש מי שכתב, שגם הקרובים לא יכנסו מיד אלא ביום השלישי<sup>53</sup>. ואם קפץ עליו החולי, אלו**

**שכר – אסור ליטול שכר בעד ביקור חולים<sup>61</sup>. יש מי שכתבו, שהטעם הוא שמצווה צריך לקיים בחינם<sup>62</sup>; ויש מי שכתב, שנראה כמבזה מצות ביקור חולים<sup>63</sup>. דין זה הוא דווקא כשמבקרו בעמידה, אבל אם מבקרו בישיבה, מותר ליטול שכר; ויש מקומות שנהגו להחמיר שלא ליטול שכר אף בישיבה<sup>64</sup>. ואם שוהה בישיבה יותר מכדי הצורך, ויש הנאה מרובה לחולה, מותר בכל מקום לקחת שכר על זה<sup>65</sup>.**

ח"ה קונט' רמת רחל, סי' ז, ועיי"ש בדבריו. [54] ירושלמי פאה ג ז, וגיטין ו ה; טוש"ע שלה א, ובב"ח שם. וראה ברמב"ם אבל יד ה, ובכס"מ שם. [55] לבוש, שם. [56] קרבן העדה, ירושלמי גיטין, שם. [57] מדרש החפץ, הובא בתו"ש בראשית מח ב, וראה בהערה שם. [58] שבת יב א, כדעת בית הלל; רמב"ם שבת כד ה; טוש"ע או"ח שו ו; שם רפו א. וראה בביאור הלכה שם. [59] שע"ת או"ח רפו סק"א. [60] שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונ' רמת רחל סי' יד, ושם ח"ג סי' לו אות א. [61] נדרים לט א. [62] תוס' שם, ד"ה על. [63] רא"ש נדרים לח ב ד"ה על. [64] שיטמ"ק שם. ועי' בפ"י הר"ן שם. [65] ר"ן ורא"ש שם.

ישיבתך, כי די לו מכובד חוליו. ור' שלמה אבן גבירול, בס' מבחר פנינים, שער ביקור חולים כתב: "ואמרו שאדם אחד ביקר החולה והאריך לשבת, אמר לו החולה, אם יש לך בביתי מאומה, או אני חייב לך כלום, קחנו ולך". [46] גשר החיים פ"א סק"ג. [47] ילקוט יוסף ח"ז סי' א ס"א. [48] נדרים מ א; רמב"ם אבל יד ה; טוש"ע יו"ד שלה ד. והרמב"ם שינה הטעם מהגמרא, וכתב הרדב"ז שם, שהוא חידוש טעם אחר לפי בקיאותו בחליים. [49] אהבת חסד לח"ח ח"ג פ"ב. [50] אהבת חסד ח"ג פ"ג. [51] ברכי יוסף יו"ד שלה סק"ב; שבט יהודה על יו"ד שם; ערוה"ש יו"ד שלה ח. [52] שו"ת שלמת חיים סי' תיא. [53] שו"ת ציץ אליעזר

ביטול ממלאכה – יש אומרים, שחייב לבקור חולים הוא גם אם מתבטל ממלאכתו; ויש אומרים, שכשמבטל ממלאכתו אינו חייב<sup>66</sup>.

מן האחרונים יש שכתבו נוסחי תפילה מיוחדים למבקר את החולה<sup>74</sup>.

ווידוי – אומרים לו לחולה שיתן דעתו על ענייניו, אם הלווה או הפקיד אצל אחרים או אחרים הלוו או הפקידו אצלו, ואל יפחד מפני זה מהמוות<sup>75</sup>. והאחרונים כתבו, שהמנהג בקהילות ישראל, כשאדם חולה הולכים אליו ביום השלישי לחוליו גבאי ביקור חולים או שאר אנשים, ואומרים לו: אתה ידעת שכן הוא התיקון והמנהג אצל כל החולים, ולכן אין לך לדאוג כלום, ולכן תעשה צוואה מה שתרצה, ומה שאתה חייב, או מה שאחרים חייבים לך<sup>76</sup>.

בשורות רעות – אין לגלות לחולה ידיעות רעות, או מותו של קרובו, כדי לא להחמיר את מצב בריאותו<sup>77</sup>.

ביטול תורה – יש אומרים, שחייב מצות ביקור חולים הוא גם כשיבטל תורה עקב כך<sup>67</sup>; ויש אומרים, שאין לבטל תורה עבור מצות ביקור חולים<sup>68</sup>.

נוסח התפילה על החולה בעת הביקור ביום חול הוא מחלוקת תנאים, ולהלכה נפסק: "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל"<sup>69</sup>.

הנוסח בשבת אף הוא מחלוקת תנאים, ולהלכה נחלקו הראשונים – יש אומרים, שיאמר "שבת היא מלזעוק, ורפואה קרובה לבוא"<sup>70</sup>; יש אומרים, שיאמר כמו בחול, "המקום ירחם עליך בתוך חולי ישראל"<sup>71</sup>; ויש אומרים, שיאמר, "שבת היא מלזעוק, ורפואה קרובה לבוא, ורחמיו מרובים, ושבתו בשלום"<sup>72</sup>. ואם חל יום הכיפורים

[71] תורת האדם לרמב"ן שם; כלבו סי' קיב; וראה בב"ח יו"ד שם. [72] טור או"ח רפז ויו"ד שלה; המחבר בשו"ע או"ח רפז; ב"ח ביו"ד שם. וראה בדרשות החת"ס ח"א בדרוש לשבת תשובה דכ"ה ע"א, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' מח, מה שהסבירו בהגבלת התפילה עבור חולים בשבת, ובנוסח בקשת הרחמים בשבת. וראה בשו"ת באר משה ח"ד סי' קג. [73] מטה אפרים תרכ"א א. וראה עוד בעניינים אלו בע' ברכות ותפלות, חלק ד. [74] ראה כרך א, מבואות – נוסחי תפילות של חולים, מבקרים ורופאים. [75] טושו"ע יו"ד שלה ז. וראה בתוה"א שער המיחוש, ובביאור הגר"א יו"ד שם סק"ט. [76] חכמת אדם כלל קנא. וראה עוד בע' ידו"י. [77] מו"ק כו ב. וראה עוד בע' גלוי מידע לחולה.

[66] שיטמ"ק נדרים מ א. [67] לפי גירסה אחת בס' חסידים סי' תתרד; מעבר יבק שפתי צדק פ"ג. [68] לפי גירסה אחרת בס' חסידים, סי' תתרפז. וראה במקור חסד שם, ובאדר"נ פמ"א. [69] שבת יב ב; טושו"ע יו"ד שלה ו. וראה עוד בתוס' ר"ה טז א ד"ה כמאן; ב"י וב"ח שם; פמ"ג שם מ"ז סי' שפז. [70] רמב"ם שבת כד ה; המחבר בשו"ע יו"ד שלה ו; רמ"א שו"ע או"ח רפז א. וראה מהרש"א ח"א שבת יב א, שהכוונה בנוסח זה היא שלא יחשוב החולה שהשבת מונעת את רפואתו, שהרי בגלל השבת אסור להתפלל ישירות לרפואתו, לכן אומרים לו שאע"פ שהתפילה עבורו אסורה, בכל זאת "רפואתו קרובה לבוא", היינו שרפואתו עשויה למהר לבוא דווקא בזכות השבת, גם בלי תפילה.

הישיבה בעת הביקור – המבקר את החולה לא ישב על גבי המטה, ולא על גבי כסא, ולא על גבי ספסל, ולא על גבי מקום גבוה, אלא מתעטף ויושב לפניו על גבי קרקע<sup>78</sup>. וכל זה דווקא אם החולה שוכב נמוך והיושב גבוה ממנו, אבל כשהחולה שוכב על המיטה, מותר למבקר לשבת על כסא וספסל<sup>79</sup>. ולפי תורת הנסתר אסור לשבת מראשותיו של החולה, ולא לרגליו<sup>80</sup>.

**ביקור בזמן שינה** – יש לבקר את החולה, אפילו לא ידבר עמו דבר, כגון שמצאו ישן, כי נוח לו לחולה כאשר יגידו לו שפלוני בא לבקרו<sup>81</sup>.

**מספר המבקרים** – יש מהראשונים שכתב, שהמבקר לא ילך לבדו אלא יחד עם אחרים<sup>82</sup>.

**ברכה** – אין מברכים על מצות ביקור חולים, וניתן להסביר עובדה זו על פי כמה טעמים שנאמרו בכללי ברכות: אין

מברכים על מצווה שהיא כשביל הנאת אחרים, שאם חברו אינו רוצה בכך נעקרת המצווה<sup>83</sup>; אין מברכים על מצווה שאיננה תלויה כולה ביד עושה המצווה, שכן יתכן שהאחר לא יקבל ממנו<sup>84</sup>; אין מברכים על מצווה שיש בה קלקול לאחרים<sup>85</sup>; אין מברכים על מצוות שלעולם חייב בהם, ואין עתים להיפטר מהם<sup>85</sup>; אין מברכים על מצוות שגם האומות עושים אותם לפעמים<sup>86</sup>; אין מברכים על מצוות שכליות, שאפילו אם לא נצטוונו השכל גוזר עליהם לעשותם<sup>87</sup>; כל מצווה שהיא בין אדם לחברו אין מברכים עליה<sup>88</sup>.

**טלפון או מכתב** – עיקר החיוב של ביקור חולים הוא בהליכה לבית החולה, ובקיום כל מטרות המצווה, כמבואר לעיל. אם אי-אפשר לו ללכת לבית החולה – יש מי שפסקו, שלא מקיים מצות ביקור חולים על ידי התקשרות בטלפון, או בכתיבת מכתב, אלא רק מצות גמילות חסדים<sup>89</sup>; אך רוב רבני דורנו סבורים, שמקיים חלק מחלקי מצות ביקור חולים

[78] שבת יב ב; נדרים מ א; רמב"ם אבל יד ו; מאירי שבת שם; שאילתות שאילתא צג; טושו"ע שלה ג. וראה במקורות אלו חילופי גירסאות קלים. [79] תוס' שבת שם ד"ה לא; שו"ת הראב"ד סי' פב; ר"ן נדרים מ א; ריטב"א נדרים שם; וברמ"א יו"ד שם כתב: וכן נוהגים. [80] זוהר פר' פנחס, עמ' שכט, הובא בערוה"ש יו"ד שלה ז. ועי' בשאילתות שאילתא צג, ובהעמק שאלה שם; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל, סי' יא. [81] פי' הרא"ש על התורה, פר' וירא. [82] שאילתות שאילתא צג. וראה באנציקלופדיה תלמודית ע' בקור חולים הע' 48, שהשאייר בצ"ע שלא הביאו הפוסקים דין זה, וכבר קדם בזה בהעמק שאלה שם. וראה עוד בגליוני הש"ס נדרים לט ב, ובשו"ת ציץ

אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל, סי' ג. וראה עוד בצפנת פענח בראשית מח א, ובשו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רכב, ובס' מנחת אשר, בראשית סי' כ אות ה. וראה עוד ילקוט יוסף ח"ז סי' א הע' ג/ 1. [83] שו"ת הרשב"א ח"א סי' יח. וראה קצוה"ח סי' צו סק"א. [84] ביאור הגר"א או"ח סי' ח סק"א. [85] אור זרוע ח"א הל' ברכת המוציא סי' קמ. וראה עוד בביאור הגר"א שם. [86] שו"ת בנימין זאב ח"א סי' קסט. [87] כד הקמח לרבנו בחיי, אות ציצית; שו"ת שם אריה חאו"ח סי' א. [88] רמב"ם ברכות יא ב, ובכס"מ שם. [89] שערים המצויינים בהלכה קצג סק"א; כל בו על אבלות ח"ב שו"ת פ"א סי' א; מנחת אשר בראשית סי' כ אות ד.

בדרך זו<sup>90</sup>, ובפרט אם הביקור איננו נוח לחולה, או שהוא בלתי אפשרי<sup>91</sup>. ואם כבר ביקר בפועל פעם אחת, הרי הוא מקיים מצוות ביקור חולים בכל פעם שמתעניין במצבו של החולה בטלפון<sup>92</sup>; ויש מי שחילק, שדווקא כשיש מעט מבקרים, או המקורבים ביותר, צריכים לקיים הביקור פנים אל פנים, אבל אם המבקרים רבים, אפשר לקיים המצווה גם על ידי הטלפון<sup>93</sup>.

שליח – יש מי שהסתפקו אם מקיימים מצוות ביקור חולים על ידי שליח<sup>94</sup>.

חתן וכלה – יש מי שכתב, שראוי לחתן ולכלה להימנע מביקור חולים ביום חופתם אחרי החופה<sup>95</sup>.

בזמן שבית המקדש היה קיים, מי שיש לו חולה בתוך ביתו, כשנכנס להר הבית מקיף דרך שמאל, אף על פי שבדרך כלל צריך להיכנס דרך ימין<sup>96</sup>, והיו שואלים אותו, מה לך מקיף לשמאל, והוא משיב להם, שיש לו חולה בתוך ביתו, והם

אומרים: השוכן בבית הזה ירחם עלי<sup>97</sup>.

ד. המבקרים

אצל קטן – החיוב בביקור חולים הוא גם גדול אצל הקטן<sup>98</sup>, היינו שיש מצוות ביקור חולים של קטן בשנים כשהוא חולה<sup>99</sup>. יש מי שכתב, ששיעור הקטן הוא כשמבין שבאו לבקרו ולהתפלל עלי<sup>100</sup>.

חיוב ביקור חולים הוא גם אצל קטן במעלה, ואינו לפי כבודו של המבקר, ואפילו גדול שבישראל יש לו ללכת אצל קטן מקטני ישראל<sup>101</sup>.

רב ותלמיד – בנוהג שבעולם, כשתלמיד חולה והרב הולך לבקרו, התלמידים מהלכים תחילה ואחר כך הרב<sup>102</sup>.

עני חולה ועשיר חולה, ורבים הולכים לעשיר לכבודו, ילך אצל העני, אפילו אם העשיר תלמיד חכם<sup>103</sup>. ומצווה רבה לבקר עני חולה<sup>104</sup>, ומי שאין לו מבקרים, כגון שהוא ערירי, או שנמצא במקום רחוק

[95] שו"ת בצל החכמה ח"ב סי' מד.  
 [96] מידות ב ב. [97] שמחות פ"ו.  
 [98] נדרים לט ב; רמב"ם אבל יד ד; טוש"ע יו"ד שלה ב. [99] ראה אהבת חסד לבעל החפץ חיים ח"ג פ"ג; ילקוט יוסף ח"ז סי' א הע' ה.  
 [100] שו"ת רבבות אפרים ח"ח סי' רצא סק"א.  
 [101] שיטמ"ק בשם הר"ץ, נדרים לט ב; אהבת חסד לבעל הח"ח, ח"ג ס"ג בהג"ה; שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סוסי' רכב. וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד. [102] תנחומא, וירא ב; שם, תשא, טו. [103] ס' חסידים סי' שסא.  
 [104] אהבת חסד לבעל הח"ח ח"ג פ"ג; שו"ת

[90] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רכג; שו"ת מנחת יצחק ח"ב סי' פד; שו"ת מהר"י שטייף סי' רצד; שו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' קכח; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' ח אות ו; יחיה דעת ח"ג סי' פג; שו"ת באר משה ח"ב סי' קד-קו. וראה עוד בנועם ח"ו עמ' רפה.  
 [91] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' פב אות ט.  
 [92] שו"ת מנחת יצחק שם. [93] הגר"י הענקין, מוריה נב תשל"ד, עמ' יג, ובפרדס תשרי תשל"ד, עמ' 8. [94] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"א סי' רכג; שו"ת באר משה ח"ב סי' קד. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ז סי' ו אות ו.



ממשפחתו<sup>105</sup>.

דרגת המחלה — חייבים לבקר כל חולה, כולל חולה שאין בו סכנה, וחולה נפש<sup>112</sup>.

נשים אף הן חייבות במצות ביקור חולים<sup>106</sup>. אבל אשה נשואה, מעוברת או מינקת — פטורה<sup>107</sup>.

מחלות שונות — אין מבקרים לחולי מעיים משום הבושה, שמא יצטרך לנקביו; ולא לחולי העין; ולא למיחושי הראש, משום שהדיבור קשה להם<sup>113</sup>, או משום שהביקור קשה להם<sup>114</sup>, אלא נכנסים בבית החיצון, ושואלים ודורשים בו אם צריכים לכבד ולרבוץ לפניו וכיוצא בו, ושומעים צערו ומבקשים עליו רחמים<sup>115</sup>; אין מבקרים חולה בורדס, והוא חולי שמקלח דם מלמטה מתחתונים<sup>116</sup>, ומשמע שמדובר בטחורים מדממים, או שהוא שלשול גדול, או שלשול דמי<sup>117</sup>. וכן כל חולה שהדיבור קשה לו אין מבקרים אותו בפניו<sup>118</sup>.

קדימות בין ניחום אבלים וביקור חולים — ניחום אבלים קודם לביקור חולים<sup>108</sup>. ודווקא כשאי אפשר לקיים שניהם, אבל כשאפשר לקיים שניהם, ביקור חולים קודם<sup>109</sup>. וכן אם ידוע שיש תועלת לחולה, ביקור חולים קודם<sup>110</sup>.

לעניין ביקור חולים על ידי כהן בבית חולים — ראה ערך בית חולים; ערך כהן.

ה. החולה

תלמיד חכם שחלה, מושיבים ישיבה של תלמידי חכמים על פתחו שיעסקו בתורה, ולא יהא רשות למלאך המוות להיכנס לשם, אך אין כן הלכה, שלא יתגרה בשטן<sup>111</sup>.

חולה במחלה מדבקת — יש אומרים, שאין לבקר אותו, אלא יבקר והו אנשים מחברה המיוחדת לכך בכסף מלא<sup>119</sup>; ויש אומרים, שאין לחלק בין החולים, ומצווה

שלמה בן גבירול שהדיבור יפה לחולים. [114] כך הגירסא ברמב"ם אבל יד ה; בסמ"ג במצות עשה דרבנן ה' אבל מצות עשה ב; במאירי נדרים שם. וזה מובן יותר מבחינה רפואית. [115] נדרים מא א, ובפי' הרא"ש שם; רמב"ם אבל יד ה; רמב"ן בתורת האדם, שער המיחוש; טוש"ע יו"ד שלה ח; וראה בספר שלמי נדרים, שם, שמצות ביקור חולים היא לאו דווקא לדבר עם החולה, אלא לפקח מה שנצרך לו, וזה חייב גם בחולי מעיים. [116] נדרים מא ב, לפי פי' התוס' והר"ן, שם. ולפי שיטה זו, תימה שלא הזכירוהו הפוסקים. [117] רש"י שם. ולפי שיטתו זהו מצב הדומה לחולי מעיים. [118] רמב"ן בתורת האדם שער המיחוש; טוש"ע יו"ד שלה ח, וביאור הגר"א שם; חכמת אדם כלל קנא. [119] שו"ת רשד"ם חח"מ סי'

חלקת יעקב ח"ג סי' קפב סק"ג. [105] ויקהל משה, בשם סי' חרדים. [106] שו"ת זקן אהרן ח"ב סי' עו; שו"ת ויען אברהם חיו"ד סי' כה. [107] שו"ת ויען אברהם שם. [108] רמב"ם אבל יד ז; רמ"א יו"ד שלה י. וראה רדב"ז על הרמב"ם שם, שכתב להיפך. וראה עוד באור שמח על הרמב"ם שם. [109] ש"ך שם סק"א, בשם הב"ח. [110] ערוה"ש יו"ד שלה יב; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' מ. וראה שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' יט. [111] עירובין כו א, ובפירש"י שם. [112] שו"ת מהרי"ל סי' קצו. וראה מאמרו של הרב ג.א. רבינוביץ, ביאורים והערות בדיני חולים וביקור חולים, הע' ג, הלכה ורפואה, ב, תשמ"א, עמ' רעג-רפו. [113] כך הגירסא בגמ' נדרים מא א לפנינו. וראה בסי' חרדים פ"ד אות מז, שהביא מר'

לבקר גם חולים מדבקים, פרט לחולי צרעת<sup>120</sup>. וכיום, שברור שחולי צרעת אינם מדבקים בתנאי ביקור רגילים<sup>121</sup>, צריך לבקר גם אותם. והוא-הדין ביחס למחלות מדבקות שניתן להיזהר מלהידבק בהן, כגון שדרך ההדבקה ידועה, ואין המחלה מדבקת בדרך האוויר, יש בזה מצות ביקור חולים<sup>122</sup>.

**איסור הנאה — מי שאסר הנאה מחברו, בין בנדר ובין בשבועה, מותר לבקר בחוליו<sup>123</sup>.**

**שונא — יש אומרים, שהשונא לא יבקר את החולה<sup>124</sup>; ויש אומרים, שהשונא יכול לבקר את החולה<sup>125</sup>, והכל לפי השנאה ולפי השונאים<sup>126</sup>. המנהג בדורות האחרונים, שהשונא יכול לבקר את החולה<sup>127</sup>.**

**איש ואשה — ביקור חולים של איש אצל אשה ולהיפך — יש אומרים, שגם זה מחויבי המצווה, ובלבד שלא יתייחדו לבדם<sup>128</sup>, ושהאשה החולה תשכב במיטתה בצניעות<sup>129</sup>, ושמטרת הביקור תהא לעזור לה ולא להרבות בשיחה<sup>130</sup>; ויש אומרים, שיש להימנע מביקורים כאלו, פרט לאותם קרובים שמותר להתייחד עמהם<sup>131</sup>.**

**רשע — יש חיוב ביקור חולים גם אצל חולה שהוא רשע<sup>132</sup>.**

**גוי — מבקרים חולי עכו"ם מפני דרכי שלום<sup>133</sup>.**

**גר חייב לבקר את הוריו הנוכחים כשהם חולים, שכן מלבד הטעם של דרכי**

שמו; שולחן גבוה על יו"ד שלה סק"א, הובא בשד"ח מערכת הבי"ת כלל קטז; שו"ת בית דוד סי' כב; תפא"י כתובות ז י. [120] שו"ת הרמ"א סוסי"ט (או כ בדפוסים שונים); שו"ת כנסת הגדולה, יו"ד שלה הגה"ט אות ב, הובא בשדי חמד שם; נשמת כל חי להגר"ח פלאגי חחו"מ ח"ב סי' מט; דעת תורה יו"ד שלה ה. וראה עוד בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט סי' יז פ"ה; כל בו על אבלות, עמ' יז הע' 4; נועם ח"ד עמ' 6; שו"ת חמדת צבי ח"ג סי' מג; הרפואה והיהדות, עמ' 134; הערת הגר"ש ואזנר, בראש כרך ג של המהדורה הראשונה של האנציקלופדיה ההלכתית-רפואית, עמ' כ, שאלה ו (פורסם בשו"ת שבט הלוי ח"ח סי' רנא אות ה). [121] ראה ע' עור, הע' 149 ואילך. [122] הגר"ש ואזנר, שם. [123] נדרים לח ב; רמב"ם נדרים ו ח; שו"ע יו"ד רכא ד. וראה במקורות אלו פרטי דינים במקום שנוטלים שכר בישיבה ובעמידה, והבדל בין נכסי חולה אסורים על המבקר, או נכסי מבקר אסורים על החולה.

[124] רמ"א שם; היעב"ץ בסידורו בית יעקב, עמק הבכא, הל' בקור חולים סי"א. [125] שו"ת מהר"ל סי' קצז; רמ"א יו"ד שלה ב, בשם יש אומרים; מטה משה עמוד גמילת חסד ח"ד פ"א; שבט מיהודה להר"י עייאש יו"ד סי' שלה. [126] ב"ח ושו"ך וערוה"ש שם. [127] ערוה"ש שלה ו; בית הלל יו"ד שסב ו. [128] ערוה"ש יו"ד שלה יא; שערים מצויינים בהלכה סי' קצב סקי"ח; שו"ת זקן אהרן ח"ב סי' עו. וראה בשו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' לח, ובמאמרו של הרב ש. אבינר, אסיא, ב, תשמ"א, עמ' 82-89, הע' 28. [129] שו"ת באר משה ח"ב סי' קז. [130] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בנשמת אברהם, חו"ד שלה סק"ד. [131] שו"ת ויען אברהם חו"ד סי' ה; שו"ת ציץ אליעזר ח"ה קונט' רמת רחל סי' טו. [132] שו"ת באר משה ח"ה סי' קנא. וראה בחכמת שלמה יו"ד סי' שלח א, ובאהבת חסד לבעל הח"ח פ"ג סי' ג. וראה בס' חסידים הוצאת מקיצי נרדמים סי' שג. [133] גיטין סא א; רמב"ם אבל יד יב; רמב"ם

שלום, יש חיוב גם מצד כיבוד אב ואם<sup>134</sup>. מושג זה בעיקר בבריאות נפשית, היפך משוטה<sup>8</sup>, אך גם במובן של חלים היפך מחולה<sup>9</sup>. הלשון חלים משמעותו חיבור וחיזוק<sup>10</sup>.

## בְּרִיאוֹת

### א. הגדרת המושג

רפואה מונעת בלשון המודרנית נקראת בלשון הפוסקים שמירת הנפש<sup>11</sup>, או שמירת הגוף<sup>12</sup>, ובלשון רופאי ימי הביניים היא נקראת הנהגת הבריאות<sup>13</sup>, או שמירת הבריאות.

המושג היגינה, שמקובל בין הבריות כמושג של שמירה על הניקיון בלבד, הוא למעשה מושג של תורת הבריאות ושמירת הבריאות<sup>14</sup>. בניגוד לרפואה הפעילה, המתייחסת לאדם החולה, הרי ההיגינה והרפואה המונעת מתייחסת לאדם הבריא, ומטרתו של ענף ההיגינה היא שמירת הבריאות וסילוק הסכנות המאיימות עליה. המושגים היגינה ורפואה מונעת הם למעשה חופפים, ללא הגדרה מבדילה מוסכמת. יש המציינים במונח היגינה את הרפואה המונעת הפרטית, בעוד שתפקידי החברה והשלטון בשמירת הבריאות

המושג בריא במקרא פירושו שמן<sup>1</sup>. בספר בן-סירא<sup>2</sup> ובמשנה<sup>3</sup> בריא הוא ההפך מחולה. המושג בריאות במובן של גוף שלם ותקין מופיע לראשונה ברמב"ם<sup>4</sup>. יתכן שלאור התפיסה שרווחה בעבר, שאדם שמן הוא סמל הבריאות, הפך המושג בריא = שמן לבריא = שאינו חולה.

באופן מושאל משתמשים התנאים במובן של בריא כהיפך של שבור ורועע בכלים<sup>5</sup>, ובמובן של וודאי, היפך משמא<sup>6</sup>. בגמרא השימוש במובן של וודאי הוא במושג ברי, ללא אל"ף בסוף.

מושג תנ"כי אחר המשמש במובן של בריאות הוא החלמה<sup>7</sup>, ובתלמוד משמש

[4] דעות ד יד. [5] כלים ג ה. [6] תוספתא טהרות ג ד. [7] ישעיהו לח טז – ותחלימיני והחייני; איוב לט ד – יחלמו בניהם. וראה בערוך ע' חלם ג'. [8] ר"ה כח א; יבמות, קי ב – עתים חלים עתים שוטה. [9] פסחים עח ב. [10] ראה חולין קכג ב – לא שנו אלא טלית, אבל עור חלים. [11] רמב"ם רוצח פי"א-פי"ב; שו"ע חו"מ סי' תכז. [12] שו"ע הרב הל' שמירת גוף ונפש; קיצשו"ע סי' לא. [13] ראה הנהגת הבריאות לרמב"ם בהוצאת ז. מונטגר, הע' ו' עמ' 11. [14] מקור השם הוא מהמיתולוגיה היוונית, שבה היגיאיאה היתה אלת-הבריאות, ומכאן היגינה משמשת כמושג

מלכים י יב; טושו"ע יו"ד שלה ט. ואם מבקרים חולי עכו"ם דוקא עם חולי ישראל, או אפילו חולי עכו"ם לחוד – ראה ר"ן וריטב"א גיטין, שם, בשם הירושלמי גיטין ה ט. [134] שו"ת אגרות משה חיו"ד ח"ב סי' קל. [1] בראשית מא ב – ובריאת בשר; שופטים ג יז – ועגלון איש בריא מאד; מל"א ה ג – עשרה בקר בראים ועוד. וראה בפיהמ"ש לרמב"ם שבת פ"ב (קמ א) ועירובין פ"י (קא א). [2] בן סירא ל יד, טז. [3] שבת יד ג; גיטין ו ז; ב"ב ט י; מקואות ח ד, ועוד. יתכן שמקור השם 'בריא' כהיפך מחולה הוא ארמי, במובן של 'ברא', היינו חוץ, והכוונה שאדם שהבריא הוא אדם שהמחלה יצאה החוצה ממנו – ראה ערוך ע' בר(ד).